

Гоголь у Любеку

10.04.2008 Марк Соколянський Leave a comment 2 365

[Tweet on twitter](#)

М.В.Гоголь

романі І.О. Буніна «Життя Арсеньєва» є одне цікаве місце: герой і його кохана, потрапивши до невеличкого українського містечка, згадують молодого Гоголя. Звернімо увагу на одну ремарку Арсеньєва щодо молодого Гоголя : «Так, за всю молодість єдиний безглуздий учинок – поїздка до Любека». Пригадавши конкретний випадок із життя Гоголя, герой Буніна навряд чи перебільшив його неординарність. Навіть у другій половині ХХ ст. біографи схилилися до думки, що кінець травня – початок серпня 1829 року – «найзагадковіші сторінки» життя цього загалом непростого письменника, а до Любека Гоголя привели ще не з'ясовані до кінця обставини.

Улітку 1829 року молодий Гоголь прийняв несподіване рішення й поїхав із Санкт-Петербурга за кордон. Цьому від'їзду передували доволі драматичні місяці в житті майбутнього письменника. У 1828 році, закінчивши навчання в Ніжинській гімназії, він переїхав із провінції до столиці, у квітні 1829 року видав під псевдонімом «В.Алов» свою «ідилію» у віршах «Ганс Кюхельгартен», зазнав одноголосно-негативного ставлення критики до свого дітища, спалив решту тиражу і ... поїхав. Незважаючи на, здавалося б, зрозумілу мотивацію вчинку, навіть В.Чиж, який вважав беззаперечним душевне захворювання Гоголя, стверджував, що цей епізод із життя Гоголя «загадковий і незрозумілий». Якісь житейські чи медичні деталі досі залишилися нечіткими для біографів, але відомо, що в несподіваному рішенні проявився не тільки вплив зовнішніх обставин, а й своєрідність особистості М.В. Гоголя.

Про свій пригнічений стан він міг повідати тільки матері Марії Іванівні. «Я чувствую налегшую на мене справедливим наказанием тяжкую десницу всемогущего, но как ужасно это наказание!» – веломовно описував Гоголь свій стан у листі від 24 липня і там же повідомляв про намір виїхати за кордон, щоб «оживиться новой жизнью». Згодом, згадуючи свою поїздку, письменник сам визнавав, що «проект и цели путешествия были очень неясны». Щоправда, маршрут молодий Гоголь тоді уявляв точно: «...путь мой лежит в Любек. Это большой

приморський город в Германии, известный торговыми сношениями всему миру...». Вибір маршруту міг бути спричинений різними обставинами. Можливо, Гоголя привабила слава любекського курорту Травемюнде. Любек нерідко згадували як перший із чужоземних остзейських портів, у який заходили судна з Росії. За записами П.А.В'яземського, ще 1817 року О.І.Тургенев радив вісімнадцятилітньому О.С.Пушкіну побувати на Заході і «съездить хоть в Любек».

Наступний лист до матері Гоголь написав у день приїзду до Любека – 13 серпня. Прибув він англійським пароплавом: російські судна почали курсувати між Санкт-Петербургом, Рігою, Ревелем і Любеком-Травемюнде тільки від 1831 року. У цьому листі Гоголь розкриває основну мету поїздки: на пораду лікарів зібрався лікуватися – «пользоваться водами» в Травемюнде, «маленьком курорте в 18 верстах от Любека».

Перший же опис побаченого на власні очі «ганзейського города» вже не містить слова «великий», хоч Гоголь порівнював Любек із «самыми лучшими торговыми городами» Європи, знаючи про них тоді хіба що з гімназійного курсу географії.

Далі в листі йдуть деталі: будинки в Любеку «чрезвычайно высоки» і «сплочены тесно один к другому»; приємно вражає Гоголя – з контрастом до Санкт-Петербурга – «чистота в домах необыкновенная» і те, що «в городе шуму почти незаметно» і «извозчиков нет и в помине» та багато іншого. Гоголь так упевнено описує, що важко не здивуватися: коли ж він устиг усе зауважити, адже був у місті лише кілька годин? Особливу його увагу привернула «кафедральная церковь», яку він описує уже в наступному листі від 25 серпня:

Собор Марієнкірхе.
Фото www.weltreport.de

«...я был в огромной здешней кафедральной церкви. Это здание решительно превосходит все, что я до сих пор видел, своим готическим великолепием... Все здание оканчивается по углам длинным и угловатым, необыкновенной толщины, каменным шпилем, теряющимся в небе... Живопись внутри церкви удивительная. Много есть таких картин, которым около 700 лет, но которые все еще пленяют необыкновенной свежестью красок и осенены печатью необыкновенного искусства. Знаменитое произведение Альбрехта Дюрера, изваяние Квелио – все было мною рассмотрено с жадностью...»

У цьому описі є чимало загадок для коментаторів. Катедральною церквою Любека є Домський собор, архітектура якого має ознаки і романського, і готичного стилів. Оскільки Гоголь пише про готичний храм, то йдеться, імовірно, про іншу, не менш цікаву будівлю Любека, – Церкву святої Марії (Марієнкірхе). Італізованим іменем Евеліно названо Томаса Квеллінуса – скульптора, який жив у Копенгагені і брав участь у перебудові вівтаря любекської Марієнкірхе в кінці XVII ст. За дюрерівську роботу Гоголь, очевидно, вважав настінний цикл «Танець Смерті» («Totentanz»), створений насправді іншими майстрами за кілька років до народження А.Дюрера (цей твір було знищено під час бомбардування Любека

в 1942 році). Список неточностей, що їх містить лист Гоголя, можна було би продовжити, але річ не в їх кількості й навіть не в тому, наскільки вони віддалені від історичних фактів і того, що побачив письменник насправді. Багато ерудованих коментаторів просто не взяли до уваги, що в листах молодого людини домінував не турист-споглядач, а романтичний письменник.

«Гоголь був брехуном» – так своєрідно починається опублікована посмертно одна з останніх робіт Ю.М. Лотмана «Про “реалізм” Гоголя». Слово «реалізм» автор не випадково взяв у лапки: у статті розкривається особливість зображення Гоголем «невичерпного запасу можливостей життя», коли звичні межі між реальним і вигаданим перестають відігравати для письменника значиму роль. Листи до матері з Любека лише підтверджують хисткість цих меж.

Цікаво, що О.О. Потебня в розділі про гіперболу («Із записок з руської граматики»), розмірковуючи про гіперболічність як «помітну рису Гоголя», наводить серед низки прикладів «хлестаковщини» письменника один із його описів Любека: «...улицы узенькие, есть даже такие, что можна из окошка протянуть руку и пожать руку того, кто живет напротив вас...»

Краєвиди міста не стільки стали об'єктами конкретного опису, скільки дали імпульс письменницькій уяві. «Картинам около 700 лет», «шпиль, теряющийся в небе» тощо. Всі ці описи викликають асоціації з різними місцями із романтичної прози Гоголя, на зразок відомого: «Редкая птица долетит до середины Днепра».

У листі із Травемюнде від 25 серпня 1829 року Гоголь давав матері своєрідний звіт: «Я чувствую себя несравненно лучше и здоровее, климат здешний ощутительно поправил меня». Проте курс лікування був не дуже тривалим: Гоголь був у Любеку і Травемюнде близько місяця – від 13 серпня до 16 вересня. У пам'яті письменника ця дивна поїздка відклалася якимось дивно. Через 18 років у «Авторській сповіді» він згадував, як «расстроившееся здоровье и вместе с ним маленькие неприятности» змусили його податися в чужі краї. Які неприємності він мав на увазі? З цього приводу існує багато сміливих (найбільше медичинських) гіпотез, які, проте, документально не підтверджені, тому залишаються гіпотезами. Є в «Авторской исповеди» і така фраза: «Три дни только я пробыл в чужих краях, и, несмотря на то, что новость предметом начала меня завлекать, я поспешил на том же пароходе возвратиться...»

Які ж три дні, якщо датування і зворотня адреса дають змогу встановити точні рамки більш ніж місячного перебування? «Очевидно, поїздка ця залишила в нього враження чогось швидкого, тривожного... А це свідчить про сильну душевну тривогу, яка поглинула всього його», припускав біограф Гоголя В.Шенрок. Таке пояснення цілком прийнятне, хоча не можна не зауважити й того, що рецидив романтичної фантазії також дає про себе знати в «Авторській сповіді».

Знайомство Гоголя з Любеком і Травемюнде не завершилося серпнем-вереснем 1829 року, довелося йому побувати там ще раз. Як відомо, літом 1836 року Гоголь поїхав до Німеччини чи «здоровье поправить», чи «тоску развеять»: у листах до різних кореспондентів причини висловлював різні. У листі А.В. і Ю.В. Гоголь із Аахена від 5(17) липня 1836 року згадав письменник про своє перебування в Любеку, звідки поїхав далі – в Гамбург. До речі, наведена фраза О.О. Потебні про вузькі вулиці взята саме з цього листа. Але оскільки точних дат у листі не вказано, то, пам'ятаючи про особливість гоголівської манери живописання дорожніх вражень, і ці описи цілком можна вважати ремінісценцією на перше перебування в Любеку 1829 року.

Поза тим, згадки про другий візит є навіть у німецькій краєзнавчій літературі. Так, у невеличкій книжці про Травемюнде є розділ, присвячений «видатним гостям» цієї частини Любка, де під знаком питання є й таке повідомлення: «Російський письменник Гоголь,

покинувши Росію після постановки його «Ревізора» (1836), був за кордоном до 1848 р. Встановлено, що він побував і в Травемюнде». Категоричність, із якою вжито слово «встановлено», трохи врівноважена знаком питання біля цього повідомлення. Різні біографи й коментатори висловлюються не так чітко про перший пункт перебування Гоголя за кордоном у липні 1836 року (одразу після прем'єри «Ревізора» в Петербурзі й Москві). Іноді першим містом перебування називають Гамбург, звідки письменник подався в Аахен, а потім у Кельн, Франкфурт, затримався в Баден-Бадені і поїхав до Швейцарії.

У міському архіві Любека збереглися списки пасажирів, які прибули 1836 року із Санкт-Петербурга в Травемюнде. На цій балтійській (російській) лінії курсували тоді три російські пароплави: «Николай I», «Олександра» і «Наследник». У списку пасажирів, які прибули пароплавом «Николай I» до Травемюнде 26 липня, серед 90 прізвищ є чимало російських, зокрема й відомих. Це, до прикладу, «княгиня Вяземская с детьми и прислугой (5 человек)», «коллежский асессор Галахов», «граф Кутузов», а також «господин Гоголь, чиновник».

Виїхати з Травемюнде чиновник, який прибув пароплавом, міг лише наступного дня, тобто одну ніч, як мінімум, він провів у курортно-портовому містечку. Найімовірніше, що зупинився в розташованому неподалік порту, на набережній, готелі «Hotel de Russie», який восени 1914 року перейменували на «Deutsche Kaiser», і який досі зберігає цю назву. Відомо, що з виникненням у 1831 році постійного сполучення між Санкт-Петербургом, Рігою, Ревелем і Травемюнде, гості з Росії жили, як правило, в цьому готелі, зокрема, у різні роки тут зупинялися І.С. Тургенєв, Ф.М.Достоевський. На жаль, в архіві міста не збереглися ні списки гостей готелю, ні поліцейський архів за ті роки (кожен іноземець мав реєструватися в поліції), і про тривалість другого перебування Гоголя в Любеку можна лише робити припущення. Не виключено, що, правда, що десь зберігаються – у вивезених архівах або у приватних власників – і ще стануть доступними якісь додаткові відомості про два приїзди письменника в Любек і Травемюнде. Такі відкриття, як правило, неможливо передбачити.

Марк Соколянський

Професор Марк Соколянський (нар. 1939 р.) – літературознавець і театрознавець, автор семи книг та понад 300 друкованих праць, виданих і опублікованих в Україні, Росії, Великобританії, Польщі, ФРН, Нідерландах, США, Ізраїлі, Латвії, Канаді, Італії, Угорщині та ін. країнах. Основні наукові інтереси зосереджені довкола проблем історії західноєвропейської літератури, компаративістики, різних питань теорії літератури, шекспірознавства. Народився в м.Ленінграді, шкільні роки минули в Ярославлі. У 1956-1993 рр. жив в Одесі; навчався, а потім викладав в Одеському університеті ім. І.Мечникова. Із 1993 року мешкає в м.Любеку (ФРН).